

**ŁUKASZ ŁUCZAJ¹, KRZYSZTOF OKLEJEWICZ²,
KAZIMIERZ ANDRZEJ NOWAK³, EWA PIROŹNIKOW⁴**

**Ludowe nazwy głógów (*Crataegus*) i róż (*Rosa*) w Polsce od
końca XIX w. do czasów obecnych**

Folk names of hawthorns (*Crataegus*) and roses (*Rosa*) in Poland
from the end of the 19th century up to the present

¹Wydział Humanistyczny, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi
ul. Rewolucji 1905 r. nr 64, 90-222 Łódź
Faculty of Humanities, Academy of Humanities and Economics
64 Rewolucji 1905 r. Street, 90-222 Łódź, Poland

adres do korespondencji/address for correspondence:
Rzepnik 20A, 38-471 Wojaszówka, Poland
e-mail: lukasz.luczaj@interia.pl

²Zakład Botaniki, Uniwersytet Rzeszowski
ul. Cegielniana 12, 35-959 Rzeszów
Department of Botany, University of Rzeszów
12 Cegielniana Street, 35-959 Rzeszów, Poland

³ul. Skaryszewska 12, 03-802 Warszawa
12 Skaryszewska Street, 03-802 Warszawa, Poland

⁴Zakład Botaniki, Instytut Biologii, Uniwersytet w Białymstoku
ul. Świerkowa 20b, 15-950 Białystok
Department of Botany, Institute of Biology, University of Białystok
20b Świerkowa Street, 15-950 Białystok, Poland

Received: 5 August 2008, Accepted: 13 October 2008

ABSTRACT: This paper is a review of folk names of roses and hawthorns and used in Poland since the end of the 19th century. Both published and unpublished sources were utilised. The unpublished sources were questionnaires from 1948-1973, concerning ethnobotanical issues, used in the compilation of the Polish Ethnographic Atlas, included herbarium specimens, which enabled the proper identification of taxa. Particularly valuable was questionnaire 3/73 by Janusz Bohdanowicz, which contained detailed questions about the names of roses and hawthorns, and the question of whether the name *głóg* was used in particular villages to name the former or the latter.

In most ethnographic material *Crataegus* is named *głóg*, or phonetic variants of this name. However, in many villages across Poland (most regions apart from central Poland), the name *głóg* was often applied to *Rosa* plants or fruits.

Another type of name often applied to the two genera was created using the words *baba* (woman) and *dupa* (buttocks), e.g. *babidupa*, *babia dupa*, *babia mąka*, *babicha*, *babiorka*, *babi żąb*, *skrobidupa*, *kolidupa*, probably due to the similarity of shape of the fruits to buttocks. Probably these names were originally used for *Rosa*, but they were also often transferred to *Crataegus*. This type of name for *Rosa* and *Crataegus* was once very widespread in southern Poland, particularly between Kraków and Kielce.

Names of hawthorns were also created using the noun *mąka* (i.e. flour), e.g. *babia mąka*, *bólimączka*, *mączki*, *mącznik*, *gulajmączka*, which may be a remnant of the former food use of the genus.

Other *Crataegus* names were created using the nouns *gruszki* (pears) or *jabłka* (apples), adding an adjective such as *zajęczy* (hare's), *ptasi* (birds'), *rajski* (Eden), *dziki* (wild) etc. The commonest of these names was *zajęcze gruszki* (hare's pears), still commonly used in the Krosno, Rymanów and Dukla area.

In SE Poland, mainly near Przemyśl, Sanok, and in the area inhabited by Lemkos and Boykos (Carpathian Ukrainians), names of roses started from *sw-* or *św-* (i.e. *swerbohózuzy*, *swerbouska*, *swerbuć*, *swerbywus*, *świerbieła*, *świerbouz*, *świerbowóz*). Similar names are used further east, in western Ukraine. Sometimes these names were also used for hawthorns.

In botanical dictionaries the name *szypszyna* is used as a synonymous name for *Rosa canina* L. This is also the main name of wild roses in Russian and Ukrainian. However the name has not often been used in Poland since the end of the 19th century. The use of names like *szypszyna*, *pszypszyna*, *pieprzyna*, *supszyna* is restricted only to E and NE Poland (between Suwałki and Lublin). Similar but shorter names (*szyb*, *szyp*, *sypułki*, *sypel*, *sypłówki*), resembling the Czech, Slovak and southern Slavic names, are used in the western part of the Polish Carpathians.

Key words: ethnobotany, folk taxonomy, plant names, Rosaceae

Wstęp

Celem tego artykułu jest zebranie rozproszonych danych o nazewnictwie ludowym róż i głógów, zarówno danych publikowanych, jak i archiwalnych. Badania nazewnictwa roślin to lokują się na pograniczu botaniki, etnografii i językoznawstwa. Materiały są zazwyczaj rozproszone i związane z jedną tylko dyscypliną badawczą, przez co stanowią często bazę niedostępną dla specjalistów z innych dziedzin. Wiele nazw głógów zebrała wcześniej Wajda-Adamczykowa (1989) w swej monografii polskich nazw drzew, jednak zamieszczona tam lista nazw jest daleka od pełnej. Natomiast problem nazewnictwa róż nie był nigdy wcześniej poruszany w polskiej literaturze etnobotanicznej. Jako że te dwa rodzaje były często opatrywane przez lud wspólnymi nazwami, postanowiliśmy zająć się ich nazewnictwem łącznie. Zaznaczyć należy, że celem pracy jest zebranie nazw ludowych rzeczywiście używanych w konkretnych miejscowościach lub regionach od końca XIX wieku do czasów obecnych, dlatego pominięto nazwy historyczne ze słowników i kluczy botanicznych.

Materiały i metody

Materiałem do tego artykułu były prace etnobotaniczne, szczególnie te dotyczące gospodarki przyswajającej (gdyż owoców róż i głógów używano jako pożywie-

nia). Ponadto uwzględniono bogate archiwalne materiały niepublikowane. W zasobach Pracowni Polskiego Atlasu Etnograficznego (Uniwersytet Śląski w Cieszynie) znajdują się bowiem kwestionariusze (nr 3/73) z roku 1973, zaprojektowane przez Janusza Bohdanowicza (1973), zawierające pytania dotyczące użytkowania niektórych gatunków krzewów, w tym pytania o nazewnictwo róż i głógów (Polski Atlas Etnograficzny otrzymał 168 odpowiedzi z obszaru całego kraju). Warto zaznaczyć, że czasem nie odróżniano obu rodzajów, a w wielu regionach te same nazwy (np. *głóg*) były stosowane albo dla róż, albo dla głógów. Stąd oprócz pytania pierwszego, o występowanie tych roślin w badanej wsi, i pytania drugiego („Jak lud nazywa te rośliny?”), znalazło się również pytanie trzecie: „Czy są wypadki, że owoce dzikiej róży nazywają się głógiem?”

Poza wspomnianymi kwestionariuszami bogaty materiał na temat nazewnictwa omawianych rodzajów zawarty jest też w kwestionariuszach z lat 1948 (nr 1 i 2) oraz 1964-1969 (nr 6). Jeśli chodzi o *głóg* i *różę*, w większości są to materiały jeszcze niepublikowane, za wyjątkiem pracy Łuczaja (2008a). Duża wartość badań z roku 1948 wynika z faktu, że do wielu kwestionariuszy dołączono okazy zielnikowe, co pozwala łatwo rozstrzygnąć, które nazwy stosowano dla głógów, a które dla róż.

W pracy wykorzystano także notatki na temat nazewnictwa róż i głógów z prywatnych archiwów wszystkich czterech autorów pracy. Część nazw zebranych przez Ewę Pirożnikow została wcześniej opublikowana, ale bez podania dokładnej lokalizacji (Pirożnikow 2008).

W pracy skupiliśmy się na nazwach mających konkretne geograficzne odniesienie, przynajmniej co do regionu, dlatego w wykazie nazw nie uwzględniliśmy nazw podawanych jako synonimy w słownikach językowych i botanicznych. Praca obejmuje jedynie obecny obszar Polski. Z prac poświęconych lokalnym nazwom ukraińskim (na przykład: Makowiecki 1936, Rieger 1981) wybrano tylko dane pochodzące z miejscowości aktualnie należących do Polski.

Systematyka głógów

Rodzaj *Crataegus* należy do taksonów krytycznych. Trudności w rozróżnianiu poszczególnych gatunków wynikają z łatwości ich krzyżowania się i powstawania okazów o cechach pośrednich. Trudności te potęgowane są przez możliwość wystąpienia u głógów apomiktycznych sposobów rozmnażania (Ptak 1989). Od połowy XX wieku kryteria wyróżniania oraz status poszczególnych gatunków zmieniały się kilkakrotnie. Syntezę systematyki głógów w Europie, prowadzącą do zmniejszenia liczby uznawanych taksonów, oraz charakterystykę i nomenklaturę poszczególnych taksonów opracował Christensen (1992, 1997), jest to obecnie podejście powszechnie uznawane w Europie Zachodniej i Środkowej.

Zgodnie z klasyfikacją Christensena w Polsce rosną trzy gatunki: *głóg jednoszyjkowy* – *Crataegus monogyna* Jacq., *głóg dwuszyjkowy* – *C. laevigata* (Poir.) DC., oraz *głóg odgiętodziałkowy* – *C. rhipidophylla* Gand., który obejmuje wyróżniane dawniej dwa gatunki: *głóg krzywoszyjkowy* – *C. curvisepala* Lindm.,

i głóg prostokielichowy – *C. lindmanii* Hrabětová (= *C. calycina* Peterm.). Mieszance między krajowymi głógami to głóg wielkoowocowy (*C. ×macrocarpa* Hegetschw.), głóg pośredni (*C. ×media* Bechst.) i głóg nierównoząbkowy (*C. ×subsphaericea* Gand.). Gdziekolwiek w uprawie i, niekiedy, jako zdziczałe, spotyka się także amerykańskie gatunki głógów.

Systematyka róż

Rodzaj *Rosa* posiada opinię jednego z najbardziej złożonych i trudnych pod względem systematycznym. Poza pracą Szafera (1935) nie było do lat osiemdziesiątych XX wieku pełniejszego opracowania systematyki gatunków róż występujących w Polsce. Dopiero studia Zielińskiego (1985, 1987) uporządkowały zawłości systematyczne i pozwoliły na wyznaczenie granic zasięgów poszczególnych gatunków róż. Prace te redukują liczbę dziko rosnących w Polsce gatunków róż z ponad dwudziestu do 14. Wszystkie należą do podrodzaju *Rosa* i grupują się w 4 sekcjach (Zieliński 1987). Najczęściej spotykanym gatunkiem w terenie jest róża dzika *Rosa canina* L. (ponad 80% okazów). W miarę często na suchych, nasłonecznionych miejscach spotykane są: róża sina (*Rosa dumalis* Bechst. em. Boulanger), róża rdzawa (*Rosa rubiginosa* L.), róża zapoznana (*Rosa sherardii* Davies) oraz róża kutnerowata (*Rosa tomentosa* Sm.), a w murawach kserotermicznych w południowej części kraju – róża francuska (*Rosa gallica* L.). Nad potokami i lasach regla dolnego i górnego często rośnie róża alpejska (*Rosa pendulina* L.). Pozostałe gatunki dziko rosnących w naszym kraju róż występują zdecydowanie rzadziej. Oprócz nich spotyka się u nas także kilkanaście gatunków obcego pochodzenia, dziczejących, czasem już zdomowionych (efemerofity, hemiagriofity), na przykład różę pomarszczoną (*R. rugosa* Thunb.), różę wielokwiatową (*R. multiflora* Thunb.), różę damasceńską (*R. ×damascena* Mill.) czy różę stulistną (*R. ×centifolia* L.).

Wyniki – ludowe nazwy głógów i róż

W taksonomii ludowej poszczególne gatunki głógów nie są rozróżniane. Najczęściej spotykaną nazwą głógu jest *głóg*. Zanotowano ją w większości z ponad 300 punktów stałej sieci Polskiego Atlasu Etnograficznego. Warto też podkreślić, że dla głógu nie istnieje żadna konkurencyjna nazwa ludowa pospolita w skali większej niż jeden powiat. Jednak w niektórych miejscowościach nazwą tą określa się dzikie róże, a szczególnie ich „owoce” (ryc. 1). Nazwa *głóg* jest nazwą słowiańską, ma swoje bliskie odpowiedniki w różnych językach słowiańskich, natomiast *róża* to wczesne (średniowieczne) zapożyczenie z łaciny (Boryś 2005).

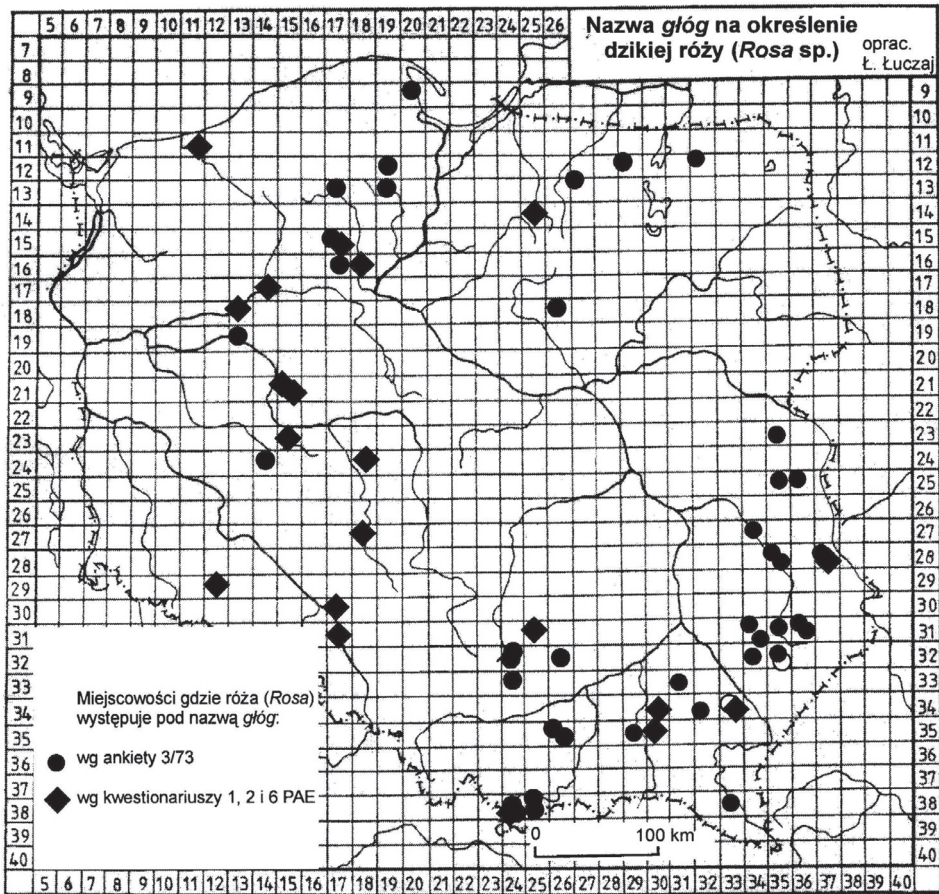
Na południu Polski (województwo małopolskie, świętokrzyskie, podkarpackie i lubelskie), szczególnie pomiędzy Krakowem i Kielcami, miejscowe ludowe nazwy głógów i róż tworzone czasem od rzeczowników *baba* i *dupa*, często od obu z nich łącznie, nawiązując przypuszczalnie do kształtu owoców przypominającego pośladki (na przykład dla głógów – *babidupa*, *babia dupa*, *babia mąka*, *babicha*,

babiorka, babi ząb, kolidupa, skrobidupa). Niektóre nazwy głogu zawierają też rzeczownik *mąka* (owoce głogu są mączyste), na przykład *babia mąka, bólimączka, gulajmączka, mączki, mącznik*. Na dawne użytkowanie pokarmowe głogu może też wskazywać nazwa głogu z Zamojszczyzny – *kulasza*, która jest szeroko znaną nazwą ludowej potrawy. W Krośnieńskim bardzo rozpowszechniona jest i wciąż używana na określenie głogu nazwa *zajęczce gruszki* (w dialekcie Zamieszańców – *zajacze hruszki*). W innych częściach Polski głogom nadawano także inne podobne nazwy zawierające rzeczownik *gruszki* bądź *jabłka*, takie jak *barania gruszka, dębowe gruszki, diobli gruszki, dyke hruszki, rajskie jabłka*. Miejscowe nazwy głogu tworzone są od charakterystycznych cierni, którymi pokryte są gałązki krzewu (*ciern, ciernie, drzeń, kolidupa, tarnina* itp.), przy czym czasem słabo odróżnia się głóg od tarniny (*Prunus spinosa* L.). Wiele miejscowych nazw głogu to warianty fonetyczne tego słowa, np. *dług, głót, głuch, głuw, góg*.

Podobnie jak w przypadku głogów, nazwa naukowa (w tym przypadku – *róża*) była już w połowie XX w. najczęściej używaną nazwą dla rodzaju *Rosa*. Mówiąc o dzikich różach zwykle opatrywano ją określeniem *dzika, polna*, a rzadziej *psia*. Dostyc rozpowszechnione jest używanie nazwy *głóg* także dla róż. W ankiecie Polskiego Atlasu Etnograficznego z r. 1973 w aż 42 ze 168 ankiet (dokładnie jedna czwarta) respondenci donosili o nazywaniu (przynajmniej przez część ludności) róż głogami. Zjawisko to zaobserwowano prawie w całej Polsce za wyjątkiem Mazowsza (Ryc. 1). Omówione powyżej (przy analizie nominacji głogów) nazwy urobione od słów *baba* i *dupa*, są używane także na określenie róż. Respondenci, podobnie jak w przypadku nazwy *głóg*, używają ich zamiennie dla głogów lub róż. Mieszanie nazw różnych kolczastych krzewów jest zjawiskiem częstym nie tylko w języku polskim. Takie rośliny jak róża, głóg, tarnina, jeżyna, a na południe od Polski – dereń jadalny, często występują razem na miedzach i skrajach lasu, a łączy je kilka innych wspólnych cech, na przykład są krzewami o kłujących lub sztywnych pędach i mają jadalne, choć niewielkie, owoce. Stąd zdarza się określanie ich wspólną nazwą, na przykład *tarnie* w okolicach Krosna (ŁŁ) czy *czyźnie* w okolicach Kutna (Faliński, Hrynkiewicz-Sudnik, Fabiszewski 1963), oraz termin *tarnina* zanotowany na określenie głogu w Trześniowie k. Brzozowa.

W Polsce południowo-wschodniej, głównie w Przemyskiem i Sanockiem, na Łemkowszczyźnie i Bojkowszczyźnie, powszechnie używa się nazw róż zaczynających się od *sw-* lub *św-* (np. *swerbohuz, swerbohołuzy, swerbouska, swerbułc, swerbywus, świerbieła, świerbouz, świerbowóz*). Są one używane w miejscowościach etnicznie ukraińskich. Podobne nazwy powszechnie spotykane są i dalej, na Ukrainie. Nazwy te mogły zostać urobione od czasownika *świerzbic* (łemkowskie *swerbyty*), gdyż powszechnie znane są świerzbiące właściwości włosków otaczających „nasiona” róży (wrzucanie ich za koszulę dziewczętom było, jak pokazały badania Polskiego Atlasu Etnograficznego, popularną zabawą chłopców w szkole).

Często jako synonim polskiej nazwy „róża psia” (*Rosa canina* L.) podaje się w słownikach nazwę *szypszyna*, używaną też w językach wschodniosłowiańskich. Jest ona jednak bardzo rzadko używana jako nazwa ludowa. Jej używanie

Ryc. 1. Miejscowości, gdzie nazwa *głóg* jest stosowana na określenie róż lub ich owoców

Fig. 1. The distribution of localities where roses are called *głóg*

(w formie *szypszyna*, *szepszyna*, *szupszyna*, *pieprzyna*, *pszypszyna*, *supszyna* itp.) ogranicza się do Suwalszczyzny, Podlasia i części Lubelszczyzny. Podobne nazwy, ale krótsze (*szyb*, *szyp*, *sypułki*, *sypel*, *sypłówki*), spotykane są natomiast na Śląsku i w zachodniej części Beskidów i nawiązują do czeskiego *říže šípková*, słowackiego *ruža šípková*, *ruža šípková* oraz języków południowoślowiańskich (na przykład słoweńskie *šipek*, serbskie *šipak*).

Tajemniczo brzmi nazwa *hecze pecze* zanotowana na określenie owoców dzikiej róży w Brennej koło Cieszyna (Piekło 1971), podobną nazwę, *heczy-peczy*, zapisano w 1934 we wsi Kułaczkowce k. Kołomyży, obecnie na Ukrainie (Łuczaj 2008b). Nitsch (1948) i Kurzowa (1985) wywodzą tę nazwę z austriackiej nazwy dzikiej róży – *hetschepetsch*. Stąd więc termin ten mógł pojawiać w różnych częściach północnych Karpat, należących przecież w całości do Austro-Węgier. W prezentowanych materiałach pojawia się jeszcze kilka innych nazw niemiec-

kich używanych przez ludność niemiecką lub będącą pod silnym wpływem języka niemieckiego (*mehlberen* dla głogu, *hagebuty* i *wildrose* dla róż). Oczywiście więcej ludowych nazw niemieckich znaleźć by można w przedwojennej literaturze niemieckiej z terenu Ziemi Odzyskanych.

Lud rozróżniał zwykle dwie kategorie róż – *dzikie* (pod powyżej omówionymi nazwami) oraz *szlachetne*, ogrodowe, pełnokwiatowe kultywary. W niektórych jednak okolicach, na przykład w południowej części województwa podkarpackiego (przynajmniej między Pilznem i Sanokiem), wyróżnia się jeszcze trzecią kategorię, *róże do smażenia*. Chodzi tu o róże o kwiatach ciemnoróżowych i pachnących płatkach (głównie różne odmiany *Rosa ×damascena* i *R. rugosa*), które były zbierane i nadal są zbierane na konfitury. Róże te stanowią jakby kategorię przejściową między różami *dzikimi* i *szlachetnymi*. Sadzone są w żywopłotach, na skarpach, przy płotach, nie są tak eksponowane jak róże *szlachetne*. Rozmówcy z Podkarpacia czasem też nazywają je *różami dzikimi*, mając jednak świadomość, że często nie wytwarzają owoców i rozmnażane są przy pomocy rozłogów. „Dzikość” tę potwierdza fakt, że polikormony takich róż (*R. ×damascena*) o wielometrowej średnicy utrzymały się przez sześćdziesiąt lat w miejscach po opuszczonych zagrodach we wsiach Zamieszkańców koło Krosna (na przykład w Rzepniku i Pietruszej Woli).

Podczas badań prowadzonych przez czwartego z autorów (EP) nad nazewnictwem i użytkowaniem roślin w wschodniej części województwa podlaskiego stwierdzono, że w trzech miejscowościach przypuszczalnie odróżnia się krajowe dzikie róże z sekcji *Caninae* (w pn-wsch. Polsce najczęściej z tej sekcji występuje róża sina, *Rosa dumalis*, i róża dzika, *R. canina*) od sadzonej i występującej w stanie półdzikim róży pomarszczonej, *R. rugosa*. W Łapiczach pierwsza nosi nazwę *przysypszyna*, a druga *szypszyna*, w Chytrej – odpowiednio *szypszyna* i *sobacza roza*, a w Minkówce – *dzika róża* i *głóg*. Informacje te pochodzą od pojedynczych informatorów i są przypuszczalnie słabo ustabilizowaną innowacją językową – próbą zastosowania różnych nazw dzikich róż na określenie morfologicznie wyraźnie odmiennych gatunków.

Badań wymaga jeszcze kwestia, czy ludność Podlasia odróżnia występującą tam gdzieś różę jabłkową (*Rosa villosa* L.), krajowy gatunek z sekcji *Caninae*, o wyjątkowo dużych, wcześniej dojrzewających owocach, dorównujących wielkością owocom róży pomarszczonej. Liczne występowanie tego gatunku, na przykład we wsi Masiewo w Puszczy Białowieskiej może być bowiem reliktem uprawy tej rośliny (Łuczaj 1994).

Na uwagę zasługuje fakt wyróżniania przez górali z okolic Żywca róży rdzawej (*Rosa rubiginosa* L.), nazywanej tam: *sypel Matki Boski*, *sypel wóniōncy* i *wónipiwko* (Nowak, Nowak 1985, Nowak, Nowak 1991, Nowak 1997, Nowak 2000), spośród innych róż dziko rosnących, a powszechnie określanych też mianem *sypel*. Róża rdzawa ma silnie pachnące liście i na pewno stąd wzięły się dwie z wymienionych nazw, zaś epitet *Matki Boski* został nadany z pobudek religijnych, podobnie jak ma to miejsce w przypadku wielu innych roślin.

Nazewnictwo ludowe jest bardzo dynamiczne. Wiele nazw wymienianych przez stare słowniki i herbarze, cytowanych przez Wajdę-Adamczykową (1989) i Majewskiego (1894), to nazwy przypuszczalnie wymarłe, gdyż nie występują już w regionalnych studiach nazewnictwa roślin z ostatnich 100 lat (na przykład nazwy głogu *nieszpołka*, *jawor* i *kostropesth*). Choć większa część ludności Polski używa, na określenie omawianych taksonów, jedynie terminów *dzika róża* i *głóg*, często stosując drugą z nazw także na określenie owoców róż, to niektóre nazwy ludowe są wciąż bardzo żywe (na przykład *zajęcze gruszki* na głóg, a *gąsior* na owoce róży w Krośnieńskim).

Udział autorów

Artykuł został w wersji pierwotnej napisany przez dwóch autorów (ŁŁ i KO), natomiast pozostali autorzy (KN i EP) wzbogacili go o własne dane archiwalne, nowe dane literaturowe i uwagi. Wszyscy autorzy przeczytali i zaakceptowali ostateczną wersję tekstu.

Podziękowania

Pierwszy z autorów dziękuje prof. Zygmuntowi Kłodnickiemu i dr Annie Drożdż (Cieszyn) za pomoc w pracy nad materiałami archiwalnymi Polskiego Atlasu Etnograficznego. Dziękujemy też recenzentce, dr Marzenie Marczewskiej, za wskazanie niektórych publikacji, które podniosły wartość publikacji.

Załącznik – lista nazw z lokalizacjami

Skróty. Podając miejscowość, gdzie zanotowano nazwę, w nawiasie umieściliśmy dawną lub obecną siedzibę powiatu, a po przecinku skrót nazwy województwa oraz ewentualnie wskazanej literatury.

WA – Wajda-Adamczykowa (1989),

PAE – kwestionariusze Polskiego Atlasu Etnograficznego, po skrócie PAE podano numer kwestionariusza (kwestionariusze 1-2 pochodzą z 1948, 6 z lat 1964-69, a 3/73 – z roku 1973),

AWK – Dejna (1963),

Sychta – Sychta (1967-1973), podano tom i stronę,

K – nazwy z języka kaszubskiego za: Trepczyk 1994, wymowa w wersji uproszczonej podana za: Moraczewski i in. 2008,

ŁŁ – badania terenowe Łukasza Łuczaja,

KO – badania terenowe Krzysztofa Oklejewicza,

EP – badania terenowe Ewy Pirożnikow,

NK – badania terenowe Kazimierza A. Nowaka

Skróty nazw województw: Sl – śląskie, Mp – małopolskie, Pk – podkarpackie, Lu – lubelskie, Sw – świętokrzyskie, Łd – łódzkie, Mz – Mazowieckie, Ps – pod-

laskie, Wm – warmińsko-mazurskie, Pm – pomorskie, Kp – kujawsko-pomorskie, Wp – wielkopolskie, Zp – zachodniopomorskie, Ls – lubuskie, Ds. – dolnośląskie, Op – opolskie.

Nazwy głogów (*Crataegus* sp. pl.) inne niż głóg

- babia mąka – Milówka (Żywiec, Sl), WA
 babi dług – okolice Iłży (Mz), inf. dr Marcin Nobis, Instytut Botaniki UJ
 babicha – Chodów (Miechów, Mp), PAE3/73; Jaksice (dawny powiat Pińczów, przypuszczalnie chodzi o Jaksice k. Miechowa, Mp), Majewski 1894
 babiorka – Szczyrzyc (Limanowa, Mp), PAE2
 barania gruszka – Trześniów (Brzozów, Pk), PAE1
 bólimączka – Muszyna i Kosarzyska (Nowy Sącz, Mp), WA; Piwniczna (Nowy Sącz, Mp) WA
 cierznie [wym. cirznie] – Kaszuby (Pm), K
 chłót – Zagroda (Kraśnik?, Lu), WA: AWK
 cierniaki – Rytro (Nowy Sącz, Mp), WA
 ciernie – Budy (Biała Podl., Lu), WA; Pieniny (Mp), inf. dr Grzegorz Voncina z Pienińskiego Parku Narodowego
 ciern, ciernie – SE część gwar ostródzko-warmińsko-mazurskich: Występ, Piasutno, Orzyny (Szczytno, Wm), Rybno (Mrągowo, Wm), Paprotki, Mazuchówka (Giżycko, Wm), Orzysz (Pisz, Wm), Laski Wk, Szyba (Ełk, Wm) – Dubisz (1977); Łomnica (Nowy Sącz, Mp), WA
 czerwony głóg – Woźniki (Sieradz, Łd), WA
 dębowe gruszki – Węgierska Górka (Żywiec, Sl), WA
 diobli gruszki – Śląsk Cieszyński (Sl), Krop i in. 1995
 dług – Rachów Stary (Kraśnik, Lu), PAE2
 dług – Radawiec Duży (Lublin, Lu), WA; Gończyce (Garwolin, Mz), WA
 drzeń – Chwaszczyno (Kartuzy, Pm), WA: Sychta I 427
 drzón – Kaszuby (Pm), K
 dyke hruszky – Rzepnik (Krosno, Pk), ŁŁ
 glók – Siołkowice (Opole, Op), Szromba-Rysowa 1966
 głożak – Lisicień (Łukowskie), WA; Opatowskie (Opatów, Sw), WA
 głożyna – okol. Sandomierza, Opatowskie (Sw), WA
 głód – Bieliny (Rawa Maz., Mz), PAE2
 głóg bez kolców – Wołkowyja (Lesko, Pk), PAE3/73
 głóg ptasi – Sośnice i Wielopole Skrz. (Dębica, Pk), PAE2
 głót – Adamów, Mszana w chełmskiem (Lu), WA; Żuki (Biała Podl., Lu), WA
 głuch – Huta (Szydłowiec, Mz), PAE3/73
 gulajmączka (osadnicy) – Tralewo (Malbork, Pm), PAE6
 hlih – Bielanka (Gorlice, Mp), Krempna (Jasło, Pk), Rieger 1995; Łemkowszczyzna (ogólnie), Makowiecki 1936
 hlich, hłuch – Bojkowszczyzna (Bieszczady i Góry Słonne, Pk), Rieger 1981

- hłoh – Uście Gorlickie (Gorlice, Mp), Rieger 1995
 hłojena (akcent na końcową zgłoskę) – Bieszczady (Pk), Rieger 1981
 kolidupa – Głębokie (Nowy Sącz, Mp), WA
 koniki – Przymorze (Gdańsk, Pm), WA: Sychta II 198
 kulasza – Gorajec (Zamość, Lu), inf. Stanisław Jachymek (sołtys z Guciowa), KO
 łoha, łohovjy kńak, łohyńa – Łemkowszczyzna (ogólnie), Makowiecki 1936
 łuh – Komańcza (Sanok, Pk), Rieger 1995
 maszczone ziemnioki – Brenna (Cieszyn, Sl), Piekło 1971
 mączki – Większyce (Kędzierzyn-Koźle, Op), PAE2
 mącznik – Nietuszkowo (Chodzież, Wp), PAE6
 mąkuska – Kaszuby (Pm), K
 mehlberen – Tralewo, ludność autochtoniczna (Malbork, Pm), PAE6
 ptasi chleb – Kępa Żarnowiecka (Kaszuby – Pm), WA: Sychta IV 214
 ptôshi chłéb (wym. ptyszi chlib) – Kaszuby (Pm), K
 rajskie jabłka – Wola Osowińska (Łuków, Lu), PAE2; Nowe Kramsko (Babimo, Lb), PAE2
 srót – Nowe Kramsko (Babimo, Lb), PAE2
 swerbyhuz – pogranicze łemkowsko-bojkowskie (Pk), Rieger 1981
 szcerbutczy – Kaszuby (Pm), K
 szypułki – Miłówka (Żywiec, Sl), WA (prawdopodobnie mylnie podana nazwa dzikiej róży)
 świerbobus – okolice Nowej Sarzyny (KO – inf. pracownik Nadleśnictwa Kańczuga)
 tarnina – Trześniów (Brzozów, Pk), PAE1, Nowosiółki Dydyńskie (Przemyśl, Pk), PAE3/73; Choroszczyńska (Biała Podlaska, Lu), PAE3/73
 tôrzej głogowy – Wieprz Grojec (Żywiec, Sl), NK, Nowak, Nowak 1985, Nowak, Nowak 1991, Nowak 2000
 tôrzen, tôrnie (w zasadzie chodzi o tarninę ale niekiedy nazwa ta ma niewłaściwie zastosowanie do różnych gatunków głogu) – Wieprz Grojec (Żywiec, Śl.), NK, Nowak, Nowak 1985, Nowak 2000
 zajacze hruszky – Rzepnik (Krosno, Pk), ŁŁ
 zajęcze gruszki – Rymanów (Krosno, Pk), PAE2; Lipowica, Nowa Wieś, Zawadka Rymanowska, Równe, Rogi, Lubatowa, Bratkówka (Krosno, Pk), ŁŁ; Jasionka (Krosno, Pk), Kurek (2003); Teodorówka (Krosno, Pk), KO

Nazwy dzikich róż (*Rosa* sp. pl.) inne niż róża lub dzika róża

- babicha – Wolica (Pińczów, Sw), PAE3/73; cała Kielecczyzna (Sw), Szot-Radziszewska 2008
 babia dupa – Szczurowa (Brzesko, Mp), PAE3/73
 babiadupa – Podlesie (Kraśnik, Lu), PAE2
 babidupa – Kluczkowice (Opole Lubelskie, Lu), inf. Stanisław Jachymek (sołtys z Guciowa), KO

- bażka – Lubatowa, Zawadka Rymanowska, Lipowica, Nowa Wieś (Krosno, Pk), ŁŁ
bobodupa – Rachów Stary (Kraśnik, Lu), PAE2
czierz różë – Kaszuby (Pm), K
dług (babski dług) – Suchodoły (Krasnystaw, Lu), PAE2
dyka róża – Bartne (Gorlice, Mp), PAE3/73
dziwia róża – Siołkowice (Opole, Op), Szromba-Rysowa 1966
gęsiory/gąsiory (tylko na określenie owoców) – Łęki Strzyżowskie (Krosno, Pk),
PAE6 oraz ŁŁ (nazwa wciąż żywa i często używana tam obecnie); Rzepnik, Pie-
trusza Wola (Krosno, Pk), ŁŁ; Frysztak, Cieszyna, Stępina (Strzyżów, Pk), ŁŁ
głóg cierniowy – Dzianisz (Nowy Targ, Mp), PAE6
głóg z kolcami – Wołkowyja (Lesko, Pk), PAE3/73
hagebuty – Wędrynia (Olesno Śl., Op), PAE6
hecze pecze [nazwa owoców] – Brenna (Cieszyn, Sl), Piekło 1971
kajki – Frycowa (Nowy Sącz, Mp), PAE6
koci pazur – Niebieszczany (Sanok, Pk), PAE6; Zarszyn, Bażanówka (Sanok, Pk), ŁŁ
konciorz *lub* kociorz (nieczytelne) – Trybsz (Nowy Targ, Mp), PAE3/73
koralina, kurolina – Lisowiec (Łowicz, Łd), PAE1
leśna róża – Potok (Opatów, Sw), PAE6
maślerz – Męcina (Limanowa, Mp), PAE2
ostrożyna – Iwla, Lipowica, Nowa Wieś, Zawadka Rymanowska (Krosno, Pk), ŁŁ
pieprzyna – Wisznica (Włodawa, Lu), PAE3/73
psia róża – Pniewo (Kutno, Łd), PAE6; Kłodno (Białystok, Ps), EP; Cimochy
(Hajnówka, Ps), EP
pszypszyna – okolice Komarówki Podlaskiej (Radzyń Podl., Lu), PAE1; Łapicze
(Sokółka, Ps), EP
różyczka – Siołkowice (Opole, Op), Szromba-Rysowa 1966
rôżō – dość powszechnie na Żywiecczyźnie (Żywiec, Śl.), NK
różokrzew – Kaszuby (Pm), K
różowicé (wym. różowiczi) – Kaszuby (Pm), K
różyczka – Orzysz (Pisz, Wm), Dubisz 1977; Szyba (Ełk, Wm), Dubisz 1977
serbewuzi – Nowosiółki Dydyńskie (Przemyśl, Pk), PAE3/73
skrobidupa – Nagoszyn (Dębica, Pk), PAE2
sobacza roza – Chytra (Hajnówka, Ps), EP
supszyna – Przerośl (Suwałki, Ps), PAE2
swerbohołuzy – Rzepnik (Krosno, Pk), ŁŁ (dialekt Zamieszańców, przed II wojną)
swerbohuz – Łemkowszczyzna, na przykład Bielanka (Gorlice, Mp), Komańcza
(Sanok, Pk), Rieger 1995; Łemkowszczyzna (ogólnie), Makowiecki 1936
swerbohuz – Łemkowszczyzna (ogólnie), Makowiecki 1936
swerbołuz – Łemkowszczyzna (ogólnie), Makowiecki 1936
swerbouska – Wołkowyja (Lesko, Pk), PAE6
swerbouzyna – Uście Gorlickie (Gorlice, Mp), Rieger 1995; Łemkowszczyzna
(ogólnie), Makowiecki 1936
swerbowuz – Wołowiec (Gorlice, Mp), Rieger 1995

- swerbułc – Komańcza (Sanok, Pk), PAE3/73
 swerbyuza – Łemkowszczyzna (ogólnie), Makowiecki 1936
 swerbywus – Ropienka (Lesko, Pk), Łuczaj 2008b
 sypel (głównie na określenie *Rosa canina* L.) – Wieprz Grojec (Żywiec, Sl), NK, Nowak, Nowak 1985, Nowak 2000
 sypel Matki Boski, sypel wóniöncy (na określenie *Rosa rubiginosa* L.) – Wieprz Grojec (Żywiec, Sl), NK, Nowak, Nowak 1985, Nowak, Nowak 1991, Nowak 2000
 sypłówka, sypłowski (zwykle na określenie owoców, rzadziej krzewów, róż dziko rosnących) – Wieprz Grojec (Żywiec, Sl), NK, Nowak, Nowak 1985, Nowak 2000
 sypułki – PAE6 Żabnica (Żywiec, Sl), 21-37; Koszarawa (Żywiec, Sl) i Zawoja (Sucha Beskidzka, Mp), KO (mieszkaniec Koszarawy)
 szepszyna – Wółka Komarowska (Radzyń Podl., Lu), PAE1; Choroszczynka (Biała Podlaska, Lu), PAE3/73; Trześcianka (Hajnówka, Ps), EP
 szupszyna – Janowszczyzna, Jelenia Góra (Sokółka, Ps), EP
 szyb – Lubomia (Wodzisław, Sl), PAE6
 szyp – Skoczów (Cieszyn, Sl), PAE2
 szypszyzna – Chytra (Hajnówka, Ps), EP; Kaniuki (Białystok, Ps), EP; Nowy Ostrów, Pokośno, Łapicze (Sokółka, Ps), EP; Wierzchlesie (Sokółka, Ps), PAE3/73
 szypszyne (na owoce) – Chełmskie (Lu), Kolberg 1891
 świerbieła – Zielenice (Strzelce, Ds), PAE6
 świerbowuz – Przekopana (Przemyśl, Pk), PAE2
 świerbowóz – Kalwaria Paławska (Przemyśl, Pk), PAE6
 ternie – Wołkowyja (Lesko, Pk), PAE6
 werbowuz – Krempna (Jasło, Pk), Rieger 1995
 wildrose – Tralewo (Malbork, Pm), PAE6
 wónipiwko (na określenie *Rosa rubiginosa* L.) – Rajcza (Żywiec, Sl), NK, Nowak 1997
 zoški – Rymanów (Krosno, Pk), PAE2

Nazwy głogów lub róż, nieoznaczone jednoznacznie co do rodzaju

- babi ząb – Kraczkowa (Łańcut, Pk), PAE2
 babicha – Janowice (Miechów, Mp), PAE1; Wełnin (Busko Zdrój, Sw), PAE6
 babie uszy – Michałów (Kalisz, Wp), PAE6
 ciernie – Bobowo (Starogard, Pm), PAE6
 dłuk – Gościeradów (Kraśnik, Lu), AWK; Wiłkowyja (Garwolin, Mz), AWK
 dziki winogron – Bzowiec (Lidzbark Warmiński, Wm), PAE3/73
 gładowiak – Mokra (Końskie, Sw), AWK
 głok – Przychody (Olkusz, Sl), AWK
 głożak – Zbrodzice (Busko Zdr., Sw), AWK

- głożyna – Krzczonowice, Janczyce (Opatów, Sw); Kichary Nowe, Gnieszowice (Sandomierz, Sw), AWK
głów – Cecenowo (Słupsk, Pm), PAE6; Nosów (Opatów, Sw), PAE6
głuch – Wola Turowa (Skierniewice, Łd), AWK; Bogusławki, Lubochnia (Rawa Maz., Łd), AWK; Dęba (Opoczno, Łd), AWK; Gałki, Skłoby (Przysucha, Mz), AWK; Łączna Zaszosie (Kielce, Sw), AWK
głut – Mokra (Końskie, Sw), AWK
góg – Dzierzysław (Prudnik, Op), PAE6
kogutki – Gorlice i najbliższe okolice (Mp), KO
koli dupa – Welnin (Busko Zdrój, Sw), PAE6; Wola Radłowska (Brzesko, Mp), PAE6
ług – Komorów (Kolbuszowa, Pk), PAE6
ostrożyna – Skotniki (Sandomierz, Sw), PAE3/73

Literatura

- BOHDANOWICZ J. (red.), 1973. Ankieta 3/73. Archiwum Pracowni Polskiego Atlasu Etnograficznego, Uniwersytet Śląski w Cieszynie.
- BORYŚ W., 2005. Słownik etymologiczny języka polskiego. Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- CHRISTENSEN K., 1992. Revision of *Crataegus* sect. *Crataegus* and nothosect. *Crataeginae* (Rosaceae – Maloideae) in the old world. Systematic Botany Monographs, The American Society of Plant Taxonomists 35: 1-199.
- CHRISTENSEN K., 1997. Typification of *Crataegus kyrtostyla* FINGERH. W: Notulae ad Floram Germanicam, 1. Wisskirchen R. (ed.). Feddes Repertorium 108(1-2): 104.
- DEJNA K., 1963. Atlas gwarowy województwa kieleckiego, 2, mapa 288. Łódź.
- DUBISZ S., 1977. Nazwy roślin w gwarach ostródzko-warmińsko-mazurskich. Studia Warmińsko-Mazurskie, Wrocław.
- FALIŃSKI J. B., HRYNKIEWICZ-SUDNIK J., FABISZEWSKI J., 1963. Śródpolne zarośla z rzędu *Prunetalia* (czyżnie) Równiny Kutnowskiej jako wskaźnik dzisiejszej potencjalnej roślinności naturalnej. Acta Societatis Botanicorum Poloniae 32(4).
- KOLBERG O., 1891. Chełmskie, 2. Akademia Umiejętności, Kraków.
- KROP J., TWARDZIK J., PILCH J., WRONICZ J. 1995. Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego. TMW-TMU, Wisła-Ustroń.
- KUREK H., 2003. Przemiany leksyki gwarowej na Podkarpaciu. Universitas, Kraków.
- KURZOWA Z., 1985. Polszczyzna Lwowa i kresów południowo-wschodnich do 1939 roku. Universitas, Warszawa-Kraków.
- ŁUCZAJ Ł., 1994. Kształtowanie się zarośli oszyjkowych w Puszczy Białowiejskiej. Rkps, praca magisterska, Wydział Biologii UW, Warszawa.
- ŁUCZAJ Ł., 2008a. Archival data on wild food plants used in Poland in 1948.

- Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine 4: 4 (www.ethnobiomed.com/content/4/1/4).
- ŁUCZAJ Ł., 2008b. Dzikie rośliny jadalne zbierane jako pożywienie w okresach niedoboru żywności we wschodniej części Karpat (powiaty Krosno, Sanok, Lesko, Nadwórna, Kosów i Kołomyja) według ankiety szkolnej z 1934 roku. W: Materiały z konferencji „Dzikie rośliny jadalne – zapomniany potencjał przyrody” (Łuczaj Ł., red.), Bolestraszyce, Arboretum i Zakład Fizjografii w Bolestraszcach 13.09.2007: 161-181.
- MAJEWSKI E., 1894. Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich, zawierający ludowe oraz naukowe nazwy i synonimy polskie, używane dla zwierząt i roślin od XV-go wieku aż do chwili obecnej, 2, 1 (A.-M). Nakładem autora, Warszawa.
- MAKOWIECKI S., 1936. Słownik botaniczny łańcisko-mańruski. Prace Komisji Językowej PAU 24. PAU, Kraków.
- MORACZEWSKI I. R. SUDNIK-WÓJCIKOWSKA B., NOWAK K. A., RUTKOWSKI L., DUBIELECKA B., GALERA H., 2008. Flora ojczysta. System identyfikacji roślin i atlas, CD-ROM (program komputerowy, wersja 3024, z dnia 10.3.2008). Cortex Nova, Bydgoszcz.
- NITSCH K., 1948. Studia z historii polskiego słownictwa. Polska Akademia Umiejętności, Kraków.
- NOWAK J., NOWAK K., 1985. Nazewnictwo ludowe niektórych roślin w Żywiecczyźnie (według zapisu gwarowego z Grojca). Karta Groni 13: 145-155.
- NOWAK J., NOWAK K., 1991. Nazewnictwo ludowe roślin na Żywiecczyźnie. Karta Groni 16: 133-137.
- NOWAK K. A., 1997. Uzupełnienie do nazewnictwa roślin na Żywiecczyźnie (3). Karta Groni 19: 136-138.
- NOWAK J. K., 2000. Słownik gwary górali żywieckich. Towarzystwo Miłośników Ziemi Żywieckiej, Warszawa.
- PIEKŁO S., 1971. Gospodarka przyswajająca we wsi Brenna, powiat Cieszyn, w latach 1945-1970. Rkps, praca magisterska. Wydział Filozoficzno-Etnograficzny (kierunek etnografia), Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- PIROŻNIKOW E., 2008. Tradycyjne użytkowania dziko rosnących roślin leczniczych i pokarmowych we wschodniej części Podlasia. W: Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej w systemie ochrony przyrody i edukacji środowiskowej. Materiały konferencji „Parki krajobrazowe w I połowie XXI wieku – edukacja ekologiczna wczoraj i dziś na przykładzie Parku Krajobrazowego Puszczy Knyszyńskiej” (Górniak A., Poskrobko B., red.), Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej, Supraśl 27-28.5.2008: 64-79.
- PTAK K., 1989. Cyto-embryological investigations on the Polish represents of the genus *Crataegus* L., 2. Embryology of triploid species. Acta Biologica Cracoviensis, Seria Botanica 31: 97-112.
- RIEGER J. (red.), 1981. Atlas gwar bojkowskich, 2. Ossolineum, Wrocław.
- RIEGER J., 1995. Słownictwo i nazewnictwo łemkowskie. Semper, Warszawa.

- SYCHTA B., 1967-1973. Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej, 1-6. Ossolineum, Wrocław.
- SZAFER W., 1935. Flora Polska – Rośliny naczyniowe Polski i ziem ościennych, 5 – Rosa L., Róża. PAU, Kraków.
- SZOT-RADZISZEWSKA E., 2008. Dziko rosnące rośliny jadalne na Kielecczyźnie w XIX i XX wieku w świetle źródeł etnograficznych. W: Materiały z konferencji „Dzике rośliny jadalne – zapomniane potencjały przyrody” (Łuczaj Ł., red.), Arboretum i Zakład Fizjografii w Bolestraszcach, Bolestraszyce 13.9.2007: 133-150.
- SZROMBA-RYSOWA Z., 1966. Zbieranie i użytkowanie owoców naturalnych. W: Stare i Nowe Siołkowice, 2, Biblioteka Etnografii Polskiej, 12 (Dynowski W., red.): 147-159.
- TREPCZYK J., 1994. Słownik polsko-kaszubski, 1-2. Wyd. Zrzesz. Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk.
- WAJDA-ADAMCZYKOWA L., 1989. Polskie nazwy drzew. Komitet Językoznawstwa PAN:, Prace Językoznawcze 121. Ossolineum – PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- ZIELIŃSKI J., 1985. Studia nad rodzajem *Rosa* L. – Systematyka sekcji *Caninae* DC. em. Christ. Arboretum Kórnickie 30: 3-109.
- ZIELIŃSKI J., 1987. Rodzaj *Rosa* L. – Róża. W: Flora Polski – Rośliny Naczyniowe, 5. Jasiewicz A. (red.). PWN, Warszawa–Kraków.

Populus Boissiana Lamb. C.

W średniej Azji, którym to państwem obejmują się republiki: Kirgizsk, Uzbekistanski, Kazachski, Tadżycki i Turkmeński, Popule należą do sekcji Albidae są nieregularnie młodo porośnięte i prawie tu nieznajdą zamieszkania w pojmoswanu nawet takich jak P. Boissiana, P. Beshofemii i P. hybrida.

Na podstawie materiałów zielnikowych i innych źródeł, że siedmiopiętka Popule białe różni się bardzo znacznie od europejskiej Populi białej i należy je bezspodziewanie uważać za odrębne gatunki. W białym różni się znacznie od tej formy białej kłopotliwej, która jest głęboko palczasto kłopotliwa, oraz kłopotliwej, która jest do białej i głębiej zabarwiona. Ponadto